Emanuela I. Dima

DENUMIRI ALE NOȚIUNII DE „MÂNCARE”. RAPORTURI SEMANTICE ÎNTRE TERMENII *MÂNCARE* ŞI *BUCATE* ÎN TEXTELE CULINARE ROMÂNEŞTI

PRECIZĂRI PRELIMINARE

Spre deosebire de numele de agent implicate în denumirea persoanelor care contribuie la întreținerea unei gospodării, nume care apar numai în titlul, subtitlul sau în cuprinsul textelor culinare adiacente (prefețe sau alte subcapitole care, în cele mai multe lucrări de specialitate, însoțesc corpusul rețetelor, intrând în compunerea *paratextului* culinar), termenii prin care în lucrările culinare se redă noțiunea de „mâncare” pot fi regăsiți, în condiții particulare (cu o frecvență mai scăzută şi cu un sens anume), atât în sintagma-titlu a capitolelor, subcapitolelor sau a rețetelor, cât şi în cuprinsul acestora, adică în textul culinar propriu-zis.

Frecvența de apariție a denumirilor generice prin care, de-a lungul timpului, s-a redat noțiunea de „mâncare”, atât în textul cât şi în paratextul culinar, este condiționată în primul rând de structura fiecărei lucrări de specialitate în parte, particularitate care, la rândul ei, depinde de mai mulți factori, însă îndeosebi de obiectivul inițial al autorului şi, desigur, de modul în care, prin strategia discursivă adoptată, acesta reuşeşte să îl atingă.

Tipologia lucrărilor gastronomice fiind destul de cuprinzătoare include lucrări variate atât din punctul de vedere al conținutului, cât şi al dimensiunii. Astfel, lucrările cel mai puțin ample (foarte reduse ca dimensiune) au un conținut format exclusiv din rețete culinare propriu-zise sau referitoare la conservarea alimentelor, fără a cuprinde un alt tip de informații (sfaturi legate de întreținerea şi buna funcționare a gospodăriei, de pildă) şi în care textele adiacente pot lipsi cu totul (Kogălniceanu & Negruzzi [1841, 1846] 2007 de pildă). În cadrul acestui tip de culegeri de rețete, denumirile generice prin care se redă noțiunea de „mâncare” au o ocurență scăzută, regăsindu-se exclusiv în titlul, în subtitlul lucrării, posibil în sintagmele denominative ale rețetelor, dar foarte rar (sau chiar deloc) în cuprinsul acestora.

O altă categorie tipologică distinctă este formată dintr-un număr limitat de lucrări, care pot fi caracterizate printr-o proporție echilibrată text / paratext, cuprinzând, aşadar, pe lângă un număr mare (sau foarte mare) de rețete, şi o structură amplă a capitolelor introductive. Acestea au în compunere, pe lângă prefață (în unele situații, de ediții succesive, avem a face chiar cu mai multe prefețe incluse, toate, în varianta

LR, LXVII, nr. 1, p. 23–36, Bucureşti, 2018

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

editorială ultimă), numeroase subcapitole de informații diverse: cum trebuie să arate ingredientele sănătoase, cum se tranşează carnea, cum se pun tacâmurile la masă, cum trebuie să se stea la masă, ce combinații alimentare se recomandă sau nu, calitatea nutritivă a legumelor sau a tipurilor de carne etc. Extrem de rar, în încheierea părții introductive a lucrării întâlnim chiar un glosar de termeni sau de sintagme specifice (Comşa [1902] 1922, de pildă).

În cadrul acestui din urmă tip de lucrări unii autori apelează la mai multe elemente lexicale prin care este desemnată noțiunea de „hrană gătită", „mâncare"; pe de altă parte, unul şi acelaşi termen trimite, chiar în cuprinsul aceleiaşi lucrări, la sensuri culinare diferite. Prezentarea denumirilor principale, specifice stratului lexical moştenit, prin care autorii redau noțiunea de „mâncare", „hrană" (implicit pe cea de „aliment" sau de „ingredient folosit la prepararea mâncărurilor"), sau „fel de mâncare", precizarea conținutului pe care aceste substantive îl actualizează contextual, a tipurilor de relații semantice descrise între acestea la nivelul microsistemului terminologic respectiv (urmărite în diacronie) formează obiectul contribuției de față.

BUCATE s.f. pl.

Termenul este foarte vechi, fiind raportat la un etimon latinesc, **buccata* „îmbucătură" (CDDE 191; PEW 227, REW 1358) sau *buccata* „id." (CDER 1140; DDA s.v.), cu numeroase corespondente în întreg spațiul lingvistic romanic occidental (rtr. *bucheda*; it. *boccata*; sard. log. *bukkada*; fr. *bouchée*; prov., cat., sp. *bocada*), care conservă, toate, sensul inițial, păstrat, de altfel, şi de descendenții dialectali orientali: arom. *bucată* (CDDE 191).

Este de presupus că dezvoltările de conținut ale acestui lexem, neregăsindu-se în aromână, sunt ulterioare perioadei de unitate dialectală. Acestea au la bază cele două trăsături semantice intrinseci ale etimonului – cea referitoare la „cantitate" şi cea „culinară" propriu-zisă – ale căror evoluții ulterioare au condus la fixarea acestora, în ipostaze morfologice diferite, în domenii noționale diverse.

Conținutul nonculinar, secundar, porneşte de la ideea cantitativă „parte, segment", prin care termenul *bucată* denumeşte, în sintagme fixe, alcătuite împreună cu un grup prepozițional postpus, format din prepoziția *de*, urmată de substantive-nume abstracte sau concrete (redând ideea de „timp", „spațiu" sau „diferite materiale": *stofă*, *piatră* etc.) diverse realități a căror notă comună implică ideea de „segmentare": *bucată de timp*, *bucată de loc* etc. (DA s.v.). Spre deosebire de termenul culinar, acest substantiv are un comportament morfologic „regulat", în sensul că forma sa de plural fluctuează o dată cu norma[1].

[1] Observația este relevantă în contextul în care în unele lucrări termenul culinar, *pluralia tantum*, cunoaşte o formă reconstituită, de singular, *bucată*: „La fiecare *bucată* (sic) se schimbă şi farfuria şi tacâmul" (Hodoş 1899: 9).

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

Celălalt drum semantic are la bază semnificația inițială, etimologică, „parte dintr-un aliment solid pe care-l poți îmbuca o dată; îmbucătură” (DA s.v.), generală în spațiul romanic, la capătul căruia termenul se fixează în vocabularul culinar de uz general, exclusiv cu varianta morfologică de *pluralia tantum,* cu mai multe sensuri (şi subsensuri) prezentate, câteva dintre acestea, în contribuția de față: având în vedere natura textelor culinare publicate în spațiul cultural românesc, lexemul *bucate* nu îşi actualizează întregul conținut semantic în cuprinsul acestor lucrări[2].

Atestat începând cu secolul al XVI-lea (DERS 24), lexemul apare cu frecvență crescută mai cu seamă în cuprinsul primelor texte culinare propriu-zise, creații originale sau traduceri, publicate începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea. Trebuie precizat dintru început faptul că, îndeosebi în cadrul discursului culinar adiacent, acest termen trimite în mod evident la mai multe sensuri, unele strict contextuale, altele decât cele semnalate anterior (şi înregistrate lexicografic), uneori chiar în limitele aceluiaşi fragment discursiv, contextele de apariție lămurind într-o mică măsură asupra conținutului exact actualizat.

Sensul cel mai abstract al acestui termen şi pe care-l regăsim în aproape toate lucrările în care este inserat, îndeosebi în capitolele introductive din lucrările culinare vechi, specific fragmentelor discursive indiferent de tipologia (referențială sau directivă) specifică acestora, este „mâncare”, „hrană (de regulă preparată sau gătită)”:

„A fi *bucatele* sănătoase este una dintre condițiile esențiale ale bucătăriei” (Ionnin 1865, *Introducțiune*, 5);

„Bucătăria română e atât de (sic) preferabilă celorlalte, atât prin gustul ce domină în *bucatele* ei, cât şi prin calitatea ei igienică, că nu ne-am îndoit niciun minut de a-i da locul de onoare între celelalte bucătării” (Sevastos 1894, *Prefața*, II);

„urmând după rețetele ce vă dăm suntem siguri că veți uita curând *bucate* străine” (Sevastos 1894, *Prefața*, II).

„[…] înainte de toate ar fi de dorit ca fetele ieşite din şcoală precum şi nevestele tinere să pregătească cu mâinile proprii *bucatele* pentru familia lor” (Hodoş 1899, *Prefața*, 5).

„Deoarece cele mai multe cazuri de boală se datoresc unei diete greşite, de aceea cea mai mare greutate trebuie pusă pe arta de a găti cum trebue *bucatele*” (CBucVeg 1931, *Spre lămurire!*, 7).

În cuprinsul (aproximativ) aceloraşi lucrări, lexemul generic actualizează, însă, concomitent, şi un alt conținut, frecvent în ansamblul textelor culinare, „feluri de mâncare gătită”. În lucrările de specialitate în a căror compunere nu intră texte adiacente apare numai în titulatura câtorva rețete:

[2] Sensurile regionale şi ieşite din uz, „vite”, „avere mişcătoare” chiar „cereale” ale termenului *bucate* (DA s.v.), nu se regăsesc, desigur, în textele culinare.

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

„Sos de unt pentru *bucate*” (Kogălniceanu & Negruzzi [1841, 1846] 2007, R 87/40); „Zalatină pentru *bucate*” (*ibid*. R 89/40) sau sfaturi: „Mijloc de a scoate sarea de prisos din *bucatele* cele prea sărate” (*ibid*. R 196/80).

Autorii culegerilor ulterioare, mai ample, care conțin şi capitole complementare, inserează acest termen cu sensul de mai sus, „feluri de mâncare”, dar mai cu seamă în cuprinsul textelor introductive (de regulă în structuri cu sens modalizator, de tip deontic, dar şi descriptive):

„*Bucatele* au să se servească fierbinți şi se poartă în jurul mesei în stânga persoanelor” (Hodoş 1889, *Prefața*: 8); „*Bucatele* mai mici şi uşoare ce se dau ca *assiette*, bunăoară pasteturile şi mâncările de ouă, se mai numesc şi *entrée-uri*” (Hodoş 1889, *Prefața*, 8);

„Legăm această variație cu varietățile ce ne dă anotimpul şi nu cu mulțimea *felurilor de bucate*[3] la aceeaşi masă” (Baltzer 1904, *Necesarul*, 2);

„[...] în bucătărie să domnească punctualitatea cea mai mare, *bucatele* să fie la ceasul fixat gata şi servite” (Comşa [1902] 1922, *Cunoştințe preliminare*, 3);

„E bine, dar, ca menajera să-şi facă listele de *bucate* pentru câte o săptămână întreagă, şi să pună în această listă *bucate* pe cât se poate de variate, gătite în deosebite chipuri, dar mai presus de toate, să se ferească de a aduce prea adeseori pe masă aceleaşi *bucate*, gătite în acelaşi chip” (MS 1924, XIV);

„Îndeobşte şi punerea *bucatelor* pentru un prânz atârnă de obiceiul locului, totdeauna bun pentru oamenii care sunt deprinşi cu el (MS 1924, XII).

Trebuie remarcat că lucrările în care apare acest termen (indiferent de nuanțele sale semantice) sunt semnate de autori provenind din mai multe regiuni istorice, şi sunt publicate în mai multe centre tipografice, particularitate semnificativă în legătură cu circulația acestui lexem la nivelul limbii vorbite, care e de presupus că trebuie să fi fost, pentru o anumită perioadă de timp, generală.

Spre deosebire de cosemanticul său, *mâncare*, al cărui conținut specific, „fel de mâncare gătită pe baza unui ingredient principal”, face ca lexemul respectiv să apară destul de des chiar în cuprinsul rețetelor, lexemul *bucate* nu cunoaşte ocurență la acest nivel, simptom, după părerea noastră, al percepției acestuia îndeosebi cu sensul generic, „hrană, mâncare (gătită sau preparată)”.

Particularitate semnificativă pentru consecințele ulterioare, *bucate* pare a fi dezvoltat, în idiolectul mai multor autori (de fapt autoare) mai multe sensuri, de

[3] De remarcat inserția acestui lexem într-o sintagmă similară cosemanticului său, mâncare (*fel de mâncare → fel de bucate*) pe care am putea-o considera o contaminare de comportament sintactic, ca urmare a similitudinii de conținut semantic.

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

pildă „ingrediente semipreparate şi combinate pe cale de a deveni *mâncare*”, pe care le regăsim în cuprinsul textelor introductive (de regulă de natură directivă): „Când *bucatele* încep a fierbe, întreținem un foc potrivit, ca *bucatele* să fiarbă încet” (Comşa [1902] 1922, *Cunoştinţe preliminare*, 2) sau „alimente”, chiar „ingrediente”: „menajera va alege *bucate* care nu sunt prea scumpe, şi va lua din fieştecare atât şi numai atât ca să fie destul pentru familie şi să nu aibă nevoie de-a arunca rămăşiţele” (MS 1924, XI). Aceste nuanțe semantice nu apar, cu mici excepții[4], în dicționarele explicative, fiind, aşadar, deductibile numai din analiza contextelor.

Pe de altă parte, fiind un termen vechi, moştenit, cu largă răspândire la nivelul vocabularului de uz general al secolelor trecute, având mai multe sensuri apropiate semantic, *bucate* pare un termen comod pentru unii autori, la care apelează frecvent pentru redarea unor nuanțe de conținut inedite (ilustrate prin exemplele anterioare), dar şi pentru traducerea unor sintagme străine: *mici bucate reci* redă sintagma fr. *hors d'oeuvres* (Hodoş 1899, 36) (v. şi mai jos).

Aşa se face că în capitolele introductive ale unor lucrări termenul *bucate* apare în mod repetitiv, în unități frastice succesive (uneori în aceeaşi unitate frastică), părți componente ale aceluiaşi fragment discursiv, însă cu sensuri diferite:

„oricare carne de vită, înainte de a se pune la foc, trebuie bine curățită de vine, de grăsimea ce prisoseşte, şi, pentru unele *bucate* („feluri de mâncare”), chiar de oase”; […] „la *bucate* („mâncăruri cu sos”) se întrebuințează coastele cu carnea de pe piele, precum şi pieptul, mai ales la *bucatele* dulci” („mâncăruri cu sos dulce”) (Regina 1888, *Considerațiuni generale*, 4),

„*bucatele* („felurile de mâncare”) mai mici şi uşoare ce se dau ca *assiette*, bunăoară pasteturile şi mâncările de ouă, se mai numesc şi entrée-uri; […] hors d'oeuvre se numesc *mici bucate reci* („aperitive”), care pot lipsi fără să strice ordinea *bucatelor* (i.e. a „felurilor de mâncare principale”) (Hodoş 1899, 36),

sau: „O bună menajeră va da de cu seara ordin bucătăresei şi lista de *bucate* („alimente”, „ingrediente”) pentru a doua zi” (Comşa [1902] 1922, *Cunoştinţe preliminare*, 2); „În fiecare bucătărie să domnească punctualitatea cea mai mare; *bucatele* („felurile de mâncare”) să fie la ceasul fixat gata şi servite (Comşa [1902] 1922, *Cunoştinţe preliminare*, 3),

ori: „[menajera] va alege *bucate* („alimente”; „ingrediente”) care nu sunt prea scumpe, şi va lua din fieştecare atât şi numai atât, ca să fie destul pentru familie şi să nu aibă nevoie de-a arunca rămăşiţele, ori de a-şi hrăni casa cu *bucate* („feluri de mâncare”) stătute, cari adeseori sunt stricăcioase” (MS 1924, XI).

[4] Sensul „alimente” se regăseşte în câmpul explicativ asociat lexemului *bucate* în câteva dicționare (DA s.v., MDA s.v., DEX s.v.), însă celelalte sensuri se pot deduce exclusiv contextual.

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

După cum era de aşteptat, o asemenea mobilitate semantică, care are la bază polisemia preexistentă a acestui lexem este înregistrată lexicografic numai parțial, fiind, în bună măsură, strict contextuală. Impresia generală este aceea că, în mod voit, autorii de lucrări culinare „forțează" limitele de conținut ale acestui termen, probabil din dorința de a evita situația de introducere în limbă a unor neologisme. Nu excludem posibilitatea ca această situație să fi afectat inteligibilitatea textului, sensurile exacte, specifice fiecărui context nemaifiind corect intuite de cititorii din generațiile mai tinere.

Lucrările de specialitate elaborate şi publicate în etapele următoare încep să evite acest lexem, înlocuindu-l cu sinonime neologice, uneori, în bună parte şi din pricina faptului că percepția pragmastilistică asupra acestuia începe să se modifice (termenul începe să fie simțit ca popular şi desuet), iar devitalizarea treptată a lexemului *bucate* la nivelul registrului scris trebuie să fi fost precedată de o etapă similară la nivelul registrului oral.

Astfel, în prima jumătate a secolului al XX-lea apar lucrări de specialitate în care termenul *bucate* nu mai este întrebuințat, nici măcar în titlul lucrării (Bacalbaşa 1931; Bacalbaşa 1935). Unii autori de culegeri culinare redau conținutul variat al termenului generic prin diverse alte lexeme, chiar moştenite (*mâncare*, de pildă, polisemantic, la rândul său), preferate chiar dacă nu au un conținut mult mai precis (situație pe care o vom prezenta mai jos).

Pe de altă parte, trebuie subliniat în acest context şi un alt aspect referitor la bogăția lexicală a vocabularului culinar: pentru a reda noțiunile de „hrană, mâncare", „mâncare gătită", „feluri de mâncare" sau chiar „ingrediente", niciun autor (sau autoare) de lucrări culinare nu se limitează la folosirea exclusivă a termenul *bucate*, nici măcar în textele introductive. În proximitatea discursivă a acestui lexem găsim inserate, în aproape toate culegerile culinare, şi alți termeni (cu vechime diferită în limbă) subsumați acestor sensuri.

Astfel, nuanțele semantice specifice nişei referențiale a „mâncării" (în diversele stadii de pregătire), acoperite în unele lucrări culinare (îndeosebi în cele vechi, apărute în secolul al XIX-lea), preponderent prin apelul repetitiv la termenul *bucate* (folosit singur sau în diverse sintagme) implică, în fapt, chiar şi în aceste culegeri (dar şi în altele), mai multe lexeme, unele moştenite din latină (*mâncare*), altele preluate din vechea slavă (*hrană*), sau chiar împrumuturi neologice din latină (*aliment*), ori din franceză, preluate ca atare sau calchiate (*preparat* sau *produs culinar*), neologisme a căror prezență exclusivă va caracteriza, de altfel, lucrările elaborate şi apărute după jumătatea secolului trecut:

„Prima datorie a unei bune gospodine este ştiința şi îndemânarea de a pregăti *hrana* trebuitoare, fie ca să o poată pregăti ea singură, la nevoie, fie ca să poată

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

conduce şi exercita un control serios; căci de la felul *alimentelor* şi de la modul de a se hrăni atârnă, în prima linie, sănătatea tuturor membrilor familiei” (Comşa [1902] 1922, *Prefața*).

„Stomacul sănătos nu se mulțumeşte cu *bucatele* care dau destulă *hrană* fără ca să-i deie lui destul de lucru”. […] „Ca regulă generală se poate stabili că trei feluri de *mâncări* trebuie să fie la o masă bună: carne, legume şi făinoase” (MS 1924, XIII).

„Alte *mâncări*, cum sunt aluaturile şi legumele, ceaiul şi cafeaua, ori băuturile spirtoase nu sunt pentru anemici” (MS 1924, XLII); „Astfel, laptele, ouăle şi carnea sunt nişte *alimente* prea bogate în sucuri nutritoare; cu toate acestea omul, care s-ar mărgini timp îndelungat la aceste *mâncări*, nu se hrăneşte bine, simte o lipsă oarecare şi în cele din urmă, îşi pierde pofta de mâncare” (MS 1924, XIII).

„Capitolele având titlul *Sfaturi* pun la îndemâna tuturor un număr însemnat de cunoştințe pentru ca gospodinele să fie orientate, nu numai când au de gătit *mâncările*, dar şi atunci când cumpără *alimentele*” (Bacalbaşa 1935, *Prefața*, 13).

„Explicațiile logice, metodele mai rapide de pregătire, îmbinarea regulilor igienice cu prezentarea cât mai agreabilă a *preparatelor culinare* au fost acceptate cu entuziasm” (Jurcovan [1983] 1987, *Cuvânt înainte*);

„[în lucrare] am adus detalii cu privire la modul de preparare şi de prezentare a unor *produse culinare*, indicând mai multe variante” (Jurcovan [1983] 1987, *Cuvânt-înainte*).

O situație discursivă particulară este reprezentată de cea în care, deşi termenul *bucate* nu este ocolit, preponderente sunt, totuşi, unele cosemantice – de regulă *hrană* şi *alimente*, mai rar *mâncare* – subsumate, însă, exclusiv noțiunii de „mâncare; hrană (în general)”, fără alte nuanțe particulare de conținut. Este, mai cu seamă, situația lucrărilor de rețete vegetariene în care termenul moştenit este practic evitat (contextele care îl conțin sunt extrem de puține), probabil (şi) din pricina încărcăturii sale semantice legate de „mâncare gătită” (mai ales în mod tradițional, cu numeroase ingrediente prăjite sau gătite îndelung, practici nerecomandate în bucătăria vegetariană)[5]:

„Prietenii vieții naturale mai pleacă de la ideea că *hrana* naturală e totodată cea mai plăcută, după cum fiecărei făpturi *hrana* ei obişnuită îi produce, fără îndoială, cea mai mare plăcere, respingând cu hotărâre toate *mâncările* şi băuturile protivnice (sic) instinctului şi contrare *hranei* naturale” (Baltzer 1904, *Necesarul*, 2).

„O *hrană* lipsită de bazele necesare omoară mai repede decât o lipsă totală de *hrană*” (CbucVeg 1931, *Capitol introductiv*, 20). […]

[5] Ipoteza este sugerată de faptul că termenul moştenit, *bucate*, apare în primele lucrările culinare vegetariene în contexte care îi aduc o certă încărcătură negativă: „multele feluri de *bucate* pricinuiesc un duel între lăcomie şi natură” (Baltzer 1904, *Necesarul*, 2).

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

„Putem folosi cantități însemnate de *alimente* foarte bune, şi pot fi bine digerate şi totuşi să fim nutriți rău, dacă o bună combinație lipseşte” (CbucVeg 1931, *Capitol introductiv*, 12).

„Dacă vrem să ne nutrim cum trebuie, atunci să luăm seama, ca la fiecare masă *alimentele* să fie bine combinate şi să se potrivească unele cu altele” (CbucVeg 1931, *Capitol introductiv*, 12).

Evitarea termenului *bucate* în lucrările de rețete vegetariene sau încadrarea acestuia în contexte conotate negativ (v. nota 5) ar putea fi considerate drept simptome lexicale ale unei tendințe de ocolire a vechilor modalități de pregătire a hranei, şi de reorientare către un alt mod de viață, implicit de hrănire.

Trebuie să constatăm aşadar că, urmare a unui complex de factori, printre care devitalizarea treptată a lexemului *bucate* la nivelul limbii vorbite (prin faptul că începe să fie simțit ca aparținând limbajului popular), concomitent cu preluarea în limbă a unor neologisme care prezentau avantajul unei mai bune precizii semantice, după jumătatea secolului trecut autorii lucrărilor de gastronomie încep, pe de o parte, să ocolească termenii cu semantică generală, de regulă moşteniți, şi, pe de altă parte, apelează, pentru acoperirea nişei referențiale a „mâncării”, sau a „hranei” în general, dacă totuşi, contextul discursiv o impune, la termeni neologici.

În concluzie, în ciuda unei semantici generale, cuprinzătoare, şi a unei frecvențe trecute crescute a acestui lexem despre care amintesc, în prezent, exclusiv unele sintagme curente încă în limbajul culinar (*carte de bucate, listă de bucate*) sau prezența în nucleul vocabularului de uz curent a unor termeni din familia sa lexicală (*bucătar*, *bucătărie*), ori bogata sa frazeologie[6], constatăm că, la nivelul lucrărilor culinare actuale, elaborate şi publicate în ultimele decenii ale secolului trecut, termenul *bucate* nu mai apare în textul sau în paratextul culinar.

MÂNCARE s.f.

Derivat intern cu răspândire generală la nivelul dialectelor istorice, propriu aşadar, românei comune, postverbal al unui item lexical moştenit, *a mânca* (verb păstrat în mai multe idiomuri romanice[7] şi cu răspândire generală în spațiul

[6] Cf. de pildă: *în capul bucatelor* (sau al *mesei*) „locul de onoare la masă” (DA s.v.); *a-şi da bucata de la gură* „a se lipsi de cele necesare în favoarea altcuiva” (DA s.v.); *a se amesteca precum mărarul în bucate* „a interveni nepoftit în treburile cuiva” (DA s.v.); *a mânca singur bucatele şi a lăsa altora zeama* „a trage singur foloasele” (DA s.v.); *a odihni bucatele* „a-şi face siesta” (DA s.v.); *ca sarea în bucate* „potrivit, adecvat” (DA s.v.) (cf. şi Mărănduc 2010 passim). Fără a fi complet lipsit de structuri frazeologice în care să apară ca termen cheie, lexemul *mâncare* are, totuşi, o mai slabă reprezentare în această privință, probabil ca simptom al unei mai slabe circulații la nivelul epocilor trecute.

[7] (Vegl. *mančuor*, rtr. *manger*); it. *mangiare*, sard. logud. *man*(*d*)*igare*, fr. *manger*, prov. *manjar*, (cat. *menjar*; port. *manjar*) (CDDE 1127).

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

dialectal românesc[8]), lexemul generic apare, ca şi *bucate*, în cuprinsul tuturor lucrărilor ce includ (sau nu) paratext culinar, publicate începând cu prima jumătate a secolului al XIX-lea.

Asemenea termenului *bucate*, acesta redă unele sensuri generale: „hrană”, „mâncare gătită”, sau „feluri de mâncare gătită” (conținut specific mai cu seamă formei de plural), însă, spre deosebire de *bucate*, a dezvoltat, în unele sintagme specifice, cu postpunerea unui grup prepoziţional, un conținut particular care i-a permis integrarea în textul culinar propriu-zis.

Din analiza corpusului de texte culinare disponibile se poate observa, în cazul anumitor autori, o preferință certă pentru termenul *bucate* pe care, fără a evita alte cosemantice, îl folosesc intensiv (Hodoş 1899, de pildă) (cf. infra), în timp ce la alți culegători de rețete, îndeosebi din generațiile următoare, se remarcă o opțiune categorică pentru termenul *mâncare*[9], folosit, de asemenea cu frecvență ridicată, în situațiile discursive care impun redarea conținutului „mâncare; hrană” , „feluri de mâncare gătită” (Steriady 1871; Bacalbaşa 1931; Bacalbaşa 1935).

Una din consecințele acestui fapt implică o anumită ambiguitate a textelor culinare respective, sesizabilă în plan semantic, dar şi discursiv, generată de inserția repetitivă a lexemului *mâncare* cu actualizarea unor sensuri diferite, rezolvată uneori în mod inedit, prin marcarea grafică a unuia dintre termeni, (de pildă) pentru a semnala cititorului actualizarea unui sens nou, diferit de cel propriu lexemului anterior:

„[…] am aşezat *mâncările* în ordine: mai întâi toate sosurile, apoi toate supele, apoi toate „*mâncările*” (sic), apoi toate prăjiturile” (Bacalbaşa 1935, *Prefața*, 14).

Aceeaşi situație cunoaşte, la unii autorii – din altă regiune culturală şi dintr-o generație anterioară, o altă soluție lexicală, prin apelul la termenul *bucate* inserat în text pentru a reda conținutul general „feluri de mâncare”, în timp ce *mâncare* este întrebuințat exclusiv cu sensul „fel de mâncare pe baza unui ingredient principal” (referent pentru care alți autori – Bacalbaşa, de pildă – apelează tot la lexemul *mâncare,* dar pe care-l marchează grafic, prin ghilimele).

O certă ambiguitate semantică caracterizează, de asemenea, şi titulatura capitolelor şi a subcapitolelor (sau a unor rețete) proprii lucrărilor care nu folosesc ambii termeni şi care conțin, toate, numai lexemul *mâncare*. Dată fiind, însă, diferența mică în plan referențial dintre cele două sensuri, majoritatea autorilor ignoră această lipsă de precizie.

[8] Cf. ar. *măncu* (cu numeroase variante fonetice, *mâc* şi *mâncu*) (DDA, 684); megl. *mănanc* (Capidan *Megl*. III, 180), istr. *mânca* (*munca*) (Sârbu–Frățilă 1998, 226).

[9] Prin *preferință* pentru acest lexem subînțelegem absența completă a termenului *bucate* din cuprinsul textului sau a paratextului culinar, al cărui conținut este redat prin apelul la termenul *mâncare* sau prin alte cosemantice.

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

Astfel, în cuprinsul unor lucrări întâlnim unele sintagme-titlu: Cum să pregătim *mâncările* (Bacalbaşa 1935: *Cuprins*), sau *Mâncările* gastronomilor rafinaţi (capitolul XXXVIII, Bacalbaşa 1935); ori Despre *mâncări* reci (Steriady 1871, cap. XIV); Despre *mâncări* calde (id., cap. XIX) etc., pe care alţi autori le construiesc prin inserţia, în aproximativ acelaşi tip de sintagme, a cosemanticului *bucate*: *Bucate* alese şi garnituri (Drăghici [1846] 2005, 323), *Bucate* de carne de vacă (Drăghici [1846] 2005, 323), Tot felul de sosuri obişnuite la *bucate* (Drăghici [1846] 2005, 322) etc., sau *Bucate* de post româneşti (A. St. 1921, *Cuprins*).

Sinonimia contextuală dintre aceste două lexeme (*mâncare* şi *bucate*) este evidentă la acest nivel, chiar substituţia acestora este posibilă fără alterarea conţinutului general al sintagmei. Însă, această relaţie semantică pare a viza un sens anume, „feluri de mâncare", comun celor două lexeme, conţinut greu de dedus numai din analiza sumarului lucrării sau din capitolele introductive[10].

Situaţia caracterizată prin prezenţa concomitentă a termenului *bucate*, alături de *mâncare* (proprie, de altfel, unui număr mic de lucrări) rezolvă acestă ambiguitate semantică, consemnând în scris o posibilă relaţie semantică anterioară, specifică limbii vorbite.

Pe de altă parte, confuzia la nivel referenţial este multiplicată, în cuprinsul lucrărilor culinare care folosesc exclusiv lexemul *mâncare*, prin implicarea repetitivă, în textul culinar, a lexemului *mâncare*, însă cu sensuri diferite, printre care şi cel actualizat în titutlatura unor reţete[11]: „preparat culinar (cu sau fără sos) gătit pe baza unui ingredient principal", îndeosebi în cadrul unor sintagme (relativ) fixe, cu postpunerea unui grup prepoziţional: „Mâncare de miel" (Kogălniceanu & Negruzzi [1841, 1846] 2006, R 35/21), „Mâncare dulce de morcovi" (Kogălniceanu & Negruzzi [1841, 1846] 2006, R 51/27) etc.

Nuanţele semantice diferite actualizate de acest lexem pot fi uşor de decodificat prin intuiţia lingvistică a cititorului, însă numai dacă acesta are o anumită experienţă culinară.

[10] Apariţia consecutivă a unor secvenţe discursive implicând, pe rând, lexemele *bucate* şi *mâncare*, secvenţe aflate într-un raport de similitudine semantică sugerează sinonimia (cvasi)perfectă a lexemelor implicate. Cf. de exemplu: „când maşina este bine încinsă, aşezăm *vasele cu mâncările* destinate să fiarbă, dar nicidecum să le bată flacăra" (Comşa [1902] 1922, *Cunoştinţe preliminare*: 1); „Când *bucatele* încep a fierbe, întreţinem un foc potrivit, ca *bucatele* să fiarbă încet" (Comşa [1902] 1922, *Cunoştinţe preliminare*, 2) sau „Deoarece cele mai multe cazuri de boală se datoresc unei diete greşite, de aceea cea mai mare greutate trebuie pusă pe arta de a găti cum trebue *bucatele*" (CbucVeg 1931, *Capitolul introductiv*, 7), „Taina unei bune hrăniri se află într-o bună combinaţie a *mâncărilor*" (CbucVeg 1931, *Capitolul introductiv*, 12).

[11] Termenul *bucate* nu pare a cunoaşte acest sens în textele culinare: apariţia strict contextuală şi numai la unii autori a sintagmei *bucate dulci* (Regina 1888, 4) nu ni se pare o dovadă suficientă pentru susţinerea ipotezei că sensul „fel de mâncare cu sos (în general pe baza unui ingredient principal)" era uzual şi general răspândit pentru acest lexem. De altfel, contextele acestea (formate exclusiv din sintagme-titlu) nu permit substituţia termenului semnificativ semantic, *mâncare*, prin *bucate*.

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

Rezolvarea acestei situații se va face, la nivelul lucrărilor următoare, pe mai multe căi, fie prin implicarea în câmpul terminologic a unui număr sporit de neologisme, fie printr-o abordare referențială diferită implicând o altă structuri discursive a textului culinar, autorii eliminând, în fond, referirile la noțiuni atât de generale.

În concluzie, trebuie menționat şi faptul că lucrările culinare elaborate relativ recent (apărute în ultimele cinci decenii) evitând, în general, situațiile discursive care presupun implicarea noțiunii generale de „mâncare”, nu mai presupun ocurența unor termeni precum *bucate*, *mâncare* sau *hrană*. Pe de altă parte, nevoia de precizie semantică, specifică unei terminologii în constituire (cum ar putea fi considerată cea culinară românească, după jumătatea secolului al XIX-lea), explică aportul de neologisme lexicale (sau semantice) subsumate conceptului de „preparat culinar” (aflat în diversele sale etape de pregătire), fiind totodată un factor deloc de neglijat în eliminarea termenilor vechi, cu numeroase dezvoltări semantice.

OBSERVAȚII FINALE. CONCLUZII

Subsumați unei noțiuni fundamentale, aceşti doi termeni, prezentați în relațiile lor contextuale din cuprinsul textelor culinare, redau ideea de „hrană, mâncare” în diversele ei etape de pregătire. Date fiind vechimea în limbă, dar şi similitudinea de statut pragmastilistic pentru o perioadă îndelungată era inevitabilă apariția interferențelor semantice între termenii *bucate* şi *mâncare*, amplificate ulterior de inserția acestora în textul scris şi de constrângerile semantice şi stilistice presupuse de acest fapt.

Astfel, în cuprinsul primelor lucrări, lexemul *bucate* actualizează, uneori în sintagme inedite, sensuri (uşor) diferite, prin care acoperă şi domeniul referențial (destul de larg) al termenului *mâncare*; la rândul său, acest lexem intră, uneori contextual, în domeniul referențial al lexemului *bucate*. Pentru unele sensuri, cum ar fi cel de „hrană (de regulă gătită)”, similitudinea structurii semice este (aproape) completă, glosarea fiecărui lexem în parte făcându-se în majoritatea dicționarelor prin introducerea în definiție a celuilalt sinonim.

Pe de altă parte, fiecare din cei doi termeni cunoaşte sensuri proprii (cum ar fi „fel de mâncare gătită pe baza unui ingredient principal” pentru *mâncare*, sau „alimente”, „ingrediente” pentru *bucate*). În majoritatea contextelor cei doi termeni cunosc o echivalență semantică şi cel puțin, inițial, pragmastilistică (cvasi)perfectă, astfel că substituția lor nu alterează conținutul global al fragmentelor discursive de ocurență.

Important de remarcat în acest context este şi faptul că nişele referențiale proprii în exclusivitate fiecărei unități lexicale au fost, în fiecare caz în parte, redate prin lexeme / sintagme sinonime, unele cu marcaje diatopice sau diastratice

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

(*tocăniță* de pildă, termen popular cu circulație regională pentru „fel de mâncare pe baza unui ingredient principal”, sau *ingredient* şi *aliment,* împrumuturi neologice pentru *bucate* cu sensurile respective).

Unele sensuri ale termenului *bucate* fiind, însă, strict contextuale, aproape în mod cert idiolectale[12] nu s-au impus în vocabularul culinar (sau de uz curent) şi nici în limba standard, referenții respectivi fiind ulterior acoperiți prin împrumuturi. Polisemia acestui lexem, sporită contextual, alături de scăderea circulației în registrul oral al limbii au contribuit decisiv la trecerea treptată a lexemului *bucate* în vocabularul pasiv al limbii şi la eliminarea lui completă din lexicul culinar modern.

Prin contrast, pentru tipul de sintagmă care implică termenul *mâncare* nu s-a impus de-a lungul timpului, la nivelul standardizat al limbii, niciun lexem împrumutat, ceea ce pare a fi un factor suplimentar, alături de păstrarea lexemului în circulația orală şi scrisă, în supraviețuirea acestuia în textul culinar propriu-zis.

SIGLE ŞI REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

A. St. 1915, *Cea mai nouă carte de bucate cu peste 600 de rețete alese de A. St.*, Bucureşti, Editura Librăriei H. Steinberg & Fiu.

Bacalbaşa, Constantin C., 1931, *1001 feluri de mâncări. Carte de bucătărie*, Bucureşti, Socec.

Bacalbaşa, Constantin C., 1935, *Dictatura gastronomică. Carte de bucătărie. 1501 feluri de mâncări*, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul”.

Baltzer, Eduard, 1904, *Carte de bucate vegetariană pentru prietenii vieții naturale*, Bucureşti, Munca.

Bogdan, Damian, 1946, *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*, Bucureşti, Institutul de Studii şi Cercetări Balcanice. Seria filologică nr. 1.

Capidan, Theodor, *Meglenoromânii I–III*, Academia Română, Bucureşti, *Studii şi cercetări*, 1925, 1928, 1936.

CbucVeg 1931: *Carte de bucătărie vegetariană*, Bucureşti, Munca.

CDDE: Candrea, I.A., Densusianu, Ov., *Dicționarul etimologic al limbii române. Elementele latine,* ediție îngrijită de Gr. Brâncuş, Bucureşti, Editura Paralela 45, 2003.

CDER: Ciorănescu, Alexandru, *Dicționarul etimologic al limbii române.* Ediție îngrijită şi traducere din limba spaniolă de Tudora Şandru-Mehedinți şi Magdalena Popescu Marin. Bucureşti, Editura Saeculum I.O., 2002.

Comşa, Ecaterina, [1902] 1922, *Buna menajeră*, Bucureşti, Socec.

DA: (Academia Română) *Dicționarul limbii Române, A-C, F-L* (*L-lojniță*), Bucureşti, Editura Socec şi Sfetea, 1913 ş.u.

DDA: Papahagi, Tache, *Dicționarul dialectului aromân* (*general şi etimologic*), ediția a II-a, Bucureşti, Editura Academiei, 1974.

DERS: Bolocan, Gheorghe (red.), *Dicționarul elementelor româneşti din documentele slavo-române* (*1374–1600*), Bucureşti, Editura Academiei, 1981.

DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a III-a revăzută şi adăugită), Institutul de Lingvistică „Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic Gold, 2009.

[12] Vezi de pildă sensul „aperitiv” care glosează sintagma *mici bucate reci* întâlnită exclusiv la Hodoş (1899,36).

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

DLR: (Academia Română) *Dicționarul limbii române.* Serie nouă (literele *M–Z*), Bucureşti, Editura Academiei, 1965 ş.u.

Drăghici, Manolachi, [1846] 2005, *Rețete cercate în număr de 500 din bucătăria cea mare a lui Robert, întâiul bucătar al curții Franței, potrivit pentru toate stările.* Tradus de postelnicul Manolachi Drăghici [Iaşi, Albina, 1846]. Ediție de Olga Rusu şi Constantin-Armand Vizitiu. Iaşi, Opera Magna.

DSL: *Dicționar de ştiințe ale limbii*, Bucureşti, Nemira, 2001.

Hodoş, Zotti, 1899, *Carte de bucate. Poftă bună*, Caransebeş, Tipografia Diecezană.

Ionnin, Christ, 1865,*** *Bucătăria română*, Bucureşti, Christ. Ionnin.

Kogălniceanu – Negruzzi [1841, 1846] 2007, *200 de rețete cercate de bucate, prăjituri şi alte trebi gospodăreşti.* Iaşi: Timpul, [1841, 1846], ediția a VI-a îngrijită de Rodica Pandele, Bucureşti, Vremea.

Jurcovan, Silvia [1983] 1987, *Carte de bucate*, Bucureşti, Editura Tehnică.

LM: August T. Laurian şi Ion C. Massim, *Dicționarul limbei române*, I–II, Bucureşti, Societatea Academică Română, 1871–1876; III: *Glosariu care cuprinde vorbele din limba română străine prin originea sau forma lor, cum şi cele de origine înduioasă*, Bucureşti, 1871.

Mărănduc, Cătălina, 2010, *Dicționar de expresii, locuțiuni şi sintagme ale limbii române*, Bucureşti, Corint.

MDA: *Micul dicționar academic,* (coord. Ion Coteanu) vol. I–IV, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2001–2003.

M.S. 1924, *Noua carte de bucate, conținând peste 2000 de rețete încercate din bucătăria tuturor popoarelor civilizate, lucrată şi aranjată în ordine alfabetică de dna. M. S. ...* Bucureşti, Socec.

PEW: Puşcariu, Sextil, *Etymologisches Wörterbuch der rumänischen Sprache*, I. *Lateinisches Element*, Heidelberg, C. Winter, 1905.

*** *Regina bucătăriei. Bucătăria universală pentru sănătoşi şi bolnavi*, Bucureşti, Universul, 1888.

REW: Meyer Lübke, W., *Romanisches etymologisches Wörtebuch*, Heidelberg, 1935.

Sârbu Richard, Frățilă, Vasile, *Dialectul istroromân. Texte şi glosar*, Timişoara, Editura Amarcord, 1998.

Scriban, August, *Dicționaru limbii românești (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme).* Ediținea întâia, Iaşi, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

Sevastos, Maria [1887] 1894, *Cele trei bucătării principale sau bucătăria română, franceză şi germană*, Bucureşti, Dor P. Cucu.

Steriady, Ecaterina (colonel) 1871, *Buna menageră*, Galați, Otto Bielig (edițiile din 1874, 1914 şi 1926 sunt semnate Steriad).

TDRG: Tiktin, H., *Dicționar român-german*, Bucureşti, Imprimeria Statului, 1903–1925.

SEMANTHIC RELATIONS BETWEEN FOOD NAMES (*BUCATE* AND *MÂNCARE*) IN THE ROMANIAN COOK BOOKS

(Abstract)

This paper deals with the special semanthic relations between the two main nouns used to designate “food” in Romanian cookerry books. These two very old terms, *bucate* (<lat. *buccata*) and *mâncare* (noun which derives from the long infinitive form of the verb *a mânca* “to eat”) are being used often with very different meanings within the cookerry aditional texts, but idyomathical and contextual ones. Although almost perfect synonimes in most of the cases one can notice several discursive situations which allow them (is mainly the case for the term *bucate*) to develop several

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)

meanings, such as “ingredient” or “appetizer”. But this way, of using the same term with several meanings within the same text boundaries, although not very often encountered, makes the cook text very difficult to apprehend. These discursive situations might have had a certain contribution in eliminating the lexem *bucate* out of the next cook texts.

On the other hand not beeing involved in so many discursive situations and bound to a special, concrete meaning, “type of food based on a main ingredient”, the term *mâncare* has kept its frequency in the cook texts until present day.

Cuvinte-cheie: denumiri pentru noțiunea de „mâncare”, relații de sinonimie, lexic, cărți de bucate.

Keywords: food names, synonimy relations, lexicon, cookbooks.

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan – Alexandru Rosetti”
Bucureşti, Calea 13 Septembrie nr. 13
emaidima@yahoo.com

BDD-A29400 © 2018 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.42 (2026-11-15 20:44:01 UTC)